Tanpınar'ın Yeni Ders Notları

Abdullah UÇMAN

Ahmet Hamdi Tanpınar, Dârülfünun Edebiyat Fakültesinde hocası olan Yahya Kemal'in etrafında siyasi, edebî ve kültürel yönleriyle bütün bir Mütareke Dönemi'ni ele aldığı *Yahya Kemal* adlı kitabının başında, en küçük ayrıntısına kadar, hocasının Vezneciler'deki Zeynep Hanım Konağı'nın üst katındaki ilk dersini anlattıktan sonra şunları söyler:

"*Bu ilk derste başından itibaren not almağa hazırlanmış, eli sarı kâğıtlı kalın defterinin üzerinde, başlayacağı noktayı bir türlü bulamadan bekleyen bir arkadaşımın hayretini hâlâ hatırlarım.*" (*Yahya Kemal*, İstanbul 1963, s. 7).

Burada anlatılanlardan yıllar sonra, aşağı yukarı aynı şekilde, Tanpınar'ın öğrencisi olmuş birçoklarından ben de hemen hemen aynı ifadeleri duydum. Tanpınar'ın derslerinde de, not tutmak üzere hazırlanan öğrencilerin çoğu ellerinde defter-kalem, birkaç cümleden fazla bir şey yazamadan, öylece kalırlarmış. Tabii bunda, öğrencinin bilgi seviyesi kadar, klasik hoca tipine hiç benzemeyen Tanpınar'ın herhangi bir disipline tabi olmayan sanatkâr kişiliğinin de payı olsa gerektir.

Tanpınar'ın öğrencileri, onun, planlı-programlı, derste işleyeceği konuları önceden hazırlayan disiplinli bir hoca olmadığından, bu yüzden de, derslerini son derece serbest bir şekilde yaptığından bahsederler. Onu daha yakından tanıyanlar ise, zengin bir bilgi ve kültür birikimine sahip, şair ve estet bir kişiliğe sahip Tanpınar'ın derslerini daha çok çeşitli çağrışımların belirlediğinde birleşirler. Bu derslerde onun mesela Şeyh Galip'ten Nâilî'ye, oradan Victor Hugo'ya; Dede Efendi'den Wagner'e ya da Bach'a; Mallarmé'den veya Valéry'den Yahya Kemal'e; Michel Angelo'dan Sedefkâr Mehmed Ağa'ya kadar, şiir, roman, tarih, musiki, mimari, heykel ve resim dâhil olmak üzere çok geniş bir alanda rahatça dolaşabildiğinden söz ederler.

Şu anda elimizde Tanpınar'ın derslerinde tutulan ders notlarına ait üç kitap var: Bunların ilki, benim hazırladığım ve ilk önce 2002 yılında Yapı Kredi Yayınları arasında, 2013 yılında Dergâh Yayınları arasında *Edebiyat Dersleri* adıyla yayımlanan, Gözde Halazaoğlu, Ali F. Karamanlıoğlu ve Mehmed Çavuşoğlu'na ait notlar. İkincisi, başka bir öğrencisi olan Güler Güver'in tuttuğu ve edebiyat hocası Hayri Ataş tarafından hazırlanan, 2004 yılında Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları tarafından basılan *Tanpınar'dan Yeni Ders Notları* adlı kitap. Üçüncüsü de, Ahmet Miskioğlu'nun tuttuğu ve 2015 yılı sonlarına doğru yine Dergâh Yayınları tarafından yayımlanan *Tanpınar'dan Notlar: Yeni Türk Edebiyatı Tezli Sertifika Ders Notları*.

1952 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Tanpınar'ın talebesi olan Ahmet Miskioğlu, derslerde tuttuğu ve temize çektiği notlarını hocasına gösterip onayını aldıktan sonra ayrıca bunları hocasına imzalatmıştır. Kitabın üzerinde yer alan Tanpınar'ın imzası da işte bu münasebetle atılmıştır.

Notların başında yer alan takdim yazısında Ahmet Miskioğlu, "*Tanpınar'ın eserlerini okumadan önce, bu notları okumak gerekir. Bu notlar, sıradan notlar değil, bir büyük sanatçının evrenine girmek için kullanılacak anahtardır.*" der. Kitap esas itibarıyla iki ana bölüm ile bunların arasına serpiştirilmiş ilgi çekici bazı ara bölümlerden meydana gelmektedir. Kitabın ilk bölümünde daha çok şair, sanatçı ve edebiyatçı Tanpınar'ın ruh hâli ön plana çıkarken, ikinci bölümde ise ağırlıklı olarak Yahya Kemal üzerinde durulmaktadır.

Kitabın "Şiir Meseleleri" adını taşıyan birinci bölümünde Tanpınar, şiirin ve genel anlamda edebiyatın esas malzemesi dil olduğundan dolayı, büyük ölçüde dil üzerinde durmuştur. "*Allah diyen bugünün münevveri, XIX. asrın Allah'ını söylemiş olmuyor. Allah, XIX. asırda bugünkü tasavvurdan başka bir şeye tekabül ederdi. Kelimeler, demek ki devre göre değişiyor. Kâinat kelimesi de öyle. Kâinatın da mânâsı değişmiş. Gök kubbesi.. Gök dahi, bugün kafamızda ne kadar değişmiştir? Eskiden gök kat kattı. Kültür seviyesiyle münasebetli bu..*" (s. 27-28). Burada Abdülhak Hâmid'den, Nef'î'den ve Nedim'den çeşitli örnekler vermek suretiyle dilimizdeki bir kısım kelimelerin zaman içinde anlam kaymasına uğraması üzerinde duran Tanpınar, daha sonra "Servet-i Fünun Türkçesi, *İkdam* Türkçesi, medrese Türkçesi, Harbiye Mektebi Türkçesi, Saray kalemindeki Türkçe ve sokak Türkçesi" nitelemesiyle Türkçenin farklı şekilleri üzerinde durur (s. 33). "İnsanın Değişmesi" başlıklı kısımda V. Hugo, Nerval, Racine, Baudelaire, Nef'î, Nâilî, Şeyhülislâm Yahya ve Nedim örneklerinden hareket ederek değişik şair tipleri üzerinde duran Tanpınar, "Shakespeare'e hazineye

girer gibi girilir." diyerek İngiliz edebiyatıyla Fransız edebiyatı arasındaki farklılığı vurgular.

Kitabın birinci bölümünde yoğun olarak şiirle dil, şiirle musiki, şiirle güzel sanatlar arasındaki ilişki üzerinde son derece ilgi çekici tespitler yapan Tanpınar, "Şiir, kendi içimizde kâinatı bulmak sanatıdır." biçiminde bir tarifle şiire farklı bir tarzda yaklaşır. "Şiirin Yeni Boyutları" adlı kısımda ise şairle dış dünya, iç âlem ve malzeme ilişkisini ele alan Tanpınar, gerçek sanatkârı da şöyle tarif eder: "*Sanatkâr, ruh hâllerine olsun, dış âleme olsun ayrı bir gözle bakabilen, kimsenin görmediğini gören insandır.*" (s. 55). Tanpınar'a göre, tabiattaki güzellik ile sanatın güzel anlayışı birbirinden farklıdır; insanoğlu tabiattaki güzelin anlamını ancak sanatla ifade edildikten sonra anlayabilmiştir. "*Güzel bir kadın, kötü ressam tarafından yapılırsa güzel olmaz; güzel bir kadın iyi bir sanatkâr tarafından yapılırsa güzel olur. İşte estetikteki güzellik budur.*" (s. 55).

Kitabın "Modern Sanat" kısmında genel anlamda şiir anlayışlarını devirlere göre ele alan Tanpınar, burada şöyle bir tasnif yapar: 1) Şairliğin Allah tarafından verildiği kabul edilen devir; 2) İlham meselesi sayılan devir; 3) Şiirin de bir mimari eser gibi yapıldığına inanılan devir. Bizim şuara tezkirecileri gibi Fransız klasikleri de şiiri böyle anlamaktadır (s. 64). "Klasikler tiyatro eserlerine önem verdi. Tiyatro dışımıza çıkmaktır. Roman ise, esere kendimizi koymak… Romantik devirde roman gelişti." (s. 65) diyen Tanpınar, medeniyet kavramını da şöyle tarif eder: "Medeniyet bir büyük bina; fakat kubbeleri çatlamış. Her çatısından cins cins, yeni ağaçlar yetişmiş. Orman, medeniyetin kubbesinde teşekkül ediyor. Yeni teşekkül etmekte." (s. 66).

Kitabın, "Yahya Kemal yahut Malzemenin Zaferi" adını taşıyan ikinci bölümünde ise, hocası Yahya Kemal'i şiire başlaması, şiir anlayışı, etkisi altında kaldığı Fransız şairleri, divan şiiriyle ilişkisi, çeşitli örnekler vermek suretiyle Türk şiirinde gerçekleştirmek istediği yenilikler üzerinde ayrıntılı olarak durulmaktadır.

Bölümün başında Valéry'nin: "Her yontulmamış mermerde bir gizli ilâhe uyur." cümlesini nakleden ve: "Şiir dilden, heykel mermerden çıkar." diyen Tanpınar, Tanzimat'tan sonra Şinasi'den başlayarak Türk şiir dilinde yapılmaya çalışılan ameliyeleri gözden geçirdikten sonra, bu konuda "Sokakta ve evde konuşulan dil"i şiir dili hâline getirmek suretiyle bunu Yahya Kemal'in başardığını belirtir. Bu bölümde Yahya Kemal'e gelinceye kadarki Türk şiirini; 1) Abdülhak Hâmid; 2) Servet-i Fünuncular ve 3) Mehmed Emin'le başlayan Türkçe çığırı tarzında üç dönem hâlinde ele aldıktan sonra, Yahya Kemal'in kendi ifadesiyle onun gerçekleştirdiği işi şöyle açıklar:

"*Benden evvel gelen üç edebî nesil yenilik yapmaya çalıştı. Bunlar daha çok eski edebiyatı taklit etti. Hâmid Fransız romantizminde kaldı. Fikret ise başka türlü. Bunlar, çalışmalarını yaparken istiklâli ve dili unuttu. Ve birtakım iddialara girdiler. Bu iddialar Türk tarihinin iddiaları değildir. Avrupa'yı takip etmek. Ben hâlis Türk şiirini söyledim.*" (s. 81). Jean Moréas'ın, kendi kendisine sorduğu: "Kendimi ne zaman Fransız şairi hissettim?" sorusuna: "Fransızcayı iç kulağımda duymaya başladığım zaman!" şeklindeki cevabı karşısında Yahya Kemal de: "İşte bu bana tesir etti; Türkçe gözümün önünde değişti." der. Tanpınar, bölümün ilerleyen sayfalarında taklit ile tesirin birbirine karıştırılmaması gerektiğini belirttikten sonra, Yahya Kemal üzerinde Jean Moréas, Baudelaire ve Verlaine tesiri üzerinde de kısaca durur.

Şiir meselesinde değişik dikkatleri olan Tanpınar, divan şiirinin Nesimî ile Şeyhî ile arasındaki şairlerin dilinden çıktığını belirttikten sonra (s. 93), şiir ile manzume arasındaki farkı da, "Firdevsî büyük şair ama zevksiz; Nedim mesnevi yazmaz, çünkü zevkli adamdır." (s. 95) diyerek belirtir.

Tanpınar, burada II. Meşrutiyet'ten sonra "Turancılık, İslamcılık, Osmanlıcılık vs. var. Bütün bunlar karmakarışık bir hâlde. Hakikatte, biz büyük bir geminin içindeydik ve bu gemi batıyordu." dedikten sonra, 1912 yılında Paris dönüşü "Bize lazım olan nedir?" sorusunu soran Yahya Kemal'in bir fikir adamı olarak devrindeki rolünü de isabetli bir şekilde ortaya koyar:

"Yahya Kemal, ayrılıkları birleştirdi. Osmanlıcılık, İslamcılık, Turancılık, Garpçılık.. Bunların hepsi hangi kelime ile toplanabilirdi? "Millet" ile. İşte Yahya Kemal'in oturduğu hendesi nokta, bu uzlaşma noktasıdır." (…) "Onun asıl içtimai rolü milliyetçiliktedir. Yahya Kemal yeni Türkçülüğü çıkardı. O, Türkiye Malazgirt Muharebesi'yle başlar der. "Bize ait olan her şey güzel bulunmalıdır." der. Bu aksiyonun neticesiyle, Yahya Kemal'le, Türk tarihiyle yaşayan devir barışmıştır." (s. 107). Yahya Kemal'in bazı şiirlerini, H. Taine'in "devir" faktörüyle izah eden Tanpınar, "Yeniçeriye Gazel", eskinin değil, cemiyetin, Dumlupınar'ın şiiridir." dedikten sonra; "Dumlupınar olmasaydı bu gazel olmazdı." der (s. 105-106).

Klasik üniversite hocası tipine pek benzemeyen, hatta seminer derslerinde masada kahve fincanı, elinde sigarasıyla ders anlatan Tanpınar'ın zaman zaman bazı farklı hareketleriyle de karşılaşırız. İşte onlardan biri:

3 Nisan 1952 günü yaptığı ve "Şiirin Yeni Boyutları" adı verilen dersinde Bergson'dan bahseden Tanpınar, 10 Nisan 1952 tarihli bir sonraki dersinde sınıf arkadaşı Prof. Dr. Vehbi Eralp'le birlikte gelir ve öğrencilerine hitaben: "Geçen derslerde ben sizlere Bergson'u anlattım, ama iyi anlatama-

dım. Bugün, konunun uzmanı olan arkadaşımı getirdim. Bergson'u arkadaşım Vehbi Eralp anlatacak." diyerek kürsüyü arkadaşına bırakır.

Bundan on beş yıl kadar önce Tanpınar üzerine düzenlenen bir açık oturumda hocam Prof. Dr. Birol Emil: "Tanpınar'ın ağzından ve kaleminden çıkan her kelime Türk kültür ve edebiyatına kazandırılmış bir mücevherdir." (…) "Tanpınar'ın bir kelimesini bile feda etmemek lâzım." (*Kitap-lık*, sayı 40, Mart-Nisan 2000, s. 127) demişti. Dolayısıyla, diğerleri gibi bu ders notları da Tanpınar'ın şahsiyetini, çeşitli sanat ve edebiyat meselelerine bakışını ve dönemin bir kısım problemlerini daha yakından anlayabilmek için son derece aydınlatıcı mahiyettedir. Bu notlar, aynı zamanda Tanpınar gibi bir hocanın belki yazılarında açıkça ifade edemediği bir kısım samimi düşüncelerini, okuyucu kaygısı olmadığı için, derslerinde rahatça söyleyebilmesi bakımından da ayrı bir önem taşımaktadır.

Mesela, "Bu memleketin entelektüelleri iki yüzlü olmaya mecburdur. Yalnız garp pasaportu ile memlekette oturabilir ancak." (s. 87) gibi ifadelerle neyi kastettiği net olmamakla beraber, bir zihniyeti eleştirdiği açıktır. Derslerine genellikle elinde bir *Rübâb-ı Şikeste* veya *Mâi ve Siyah*'la giren Tanpınar, başka bir dersinde de Servet-i Fünuncuları şöyle eleştirecektir: "Cenap ve Fikret'i okuyun, kitabı silkince döküleceğini sanırsınız; o kadar yapmacık…" (s. 71).

Tanpınar'ın ders notlarında bir çeşit aforizma ya da vecize tarzında birçok ifade ile karşılaşıyoruz. Burada örnek olarak bunlardan da birkaçını vermek istiyorum:

-Ümidi olmayanın ye'si de az olur;

-Rüya, cemiyetle anlaşamayan sanatkârın gittiği yer;

-Şiir dua gibidir; mahremiyetle olan bir şeydir;

-Sanatkâr ya kâinatı yapar ya kâinata tasarruf eder;

-Baudelaire, Hristiyandı ama günahın zevkini biliyordu;

-Sanat, "ben" ile "kâinat" arasında gidip gelmektir;

-Sanat, istikrar isteyen bir şeydir. Evi yolcu yapamaz, yolcu ancak çadır kurar;

-Şair, maddesine ve imkânlarına hâkim olduğu müddetçe şairdir;

-Bizim cemiyet, kendi babasını öldürmüştür. Oidipus kompleksinin cemiyette aldığı hâl;

-Atatürk, Tanzimat kadar şaşırtıcı olmamıştır.